

Rodičovské plány a cesty k rodičovství gayů a leseb¹

Parenting Intentions and Pathways to Parenthood among Gays and Lesbians

Hana Hašková

ABSTRACT Through a qualitative analysis of interviews with 52 men and women with non-heterosexual identities, the article deepens the understanding of parental intentions and the formation of pathways to gay and lesbian parenting in the Czech Republic. The article explains the reduced parental intentions and postponement of gay and lesbian parenting in the contexts of heteronormative, biologizing and gendered discourses of parenthood and the lack of legislative recognition of homoparental families in Czechia. The analysis also sheds light on the various choices of gay and lesbian pathways to parenthood in conditions that severely limit their parenting options.

KEYWORDS parenting intentions, pathways to parenthood, lesbians and gays, qualitative research

I když za socialismu nebylo téma homoparentálních rodin a rodičovských plánů gayů a leseb veřejně diskutováno (Nešporová 2021), gayové a lesby se v Česku i tehdy rodiči stávali, ale v párech tvořených mužem a ženou (Sloboda 2016, 2021). Pro ostatní, zejména muže, znamenalo přijetí neheterosexuální identity „přeprogramování se“ na bezdětnou budoucnost (Sokolová 2009, 2021). V zahraniční literatuře se s ohledem na bezdětnost gayů a leseb setkáváme s koncepty strategického odmítání rodičovství, kompenzace rodičovských tužeb nebo zákonem předepsané bezdětnosti (Švab 2007; Riskind a Patterson 2010; Szalma a Takács 2015).

V Česku bylo pro osoby stejného pohlaví legalizováno registrované partnerství až v roce 2006 a manželství uzavírat doposud nemohou, čímž se Česko řadí k zemím „východu“ (Takács a Szalma 2011; Castillo a Medina 2016; Nešporová 2021). Gayové a lesby zde sice mohou žádat o adopci nebo pěstounskou péči individuálně, párová adopce i přiosvojení dítěte partnera/partnerky jsou však u nás stále ještě povoleny pouze manželům (Burešová 2020). Svobodné ženy a lesbické páry nesmí využívat technologií asistované reprodukce, jelikož ty jsou z hlediska práva určeny k řešení neplodnosti heterosexuálních párů (Kadlecová a Kutálková 2020). V praxi však lesby kliniky asistované reprodukce s fiktivními partnery

Sociální studia / Social Studies 2/2022. S. 93–110. ISSN 1214-813X. <https://doi.org/10.5817/SOC2022-30890>

¹ Článek vznikl s podporou Grantové agentury ČR v rámci grantu č. 18-07456S s názvem Rodičovské tužby a intence gayů, leseb a bisexuálních mužů a žen v České republice.

využívají (např. Turčan et al. 2020). Náhradní mateřství (surogace, kdy žena porodí – zpravidla jí geneticky cizí – dítě páru, který se stává dítěti rodičovským) v ČR sice zakázáno není, česká legislativa ho ale ani přímo neřeší (Honzová et al. 2020). Matkou dítěte se v ČR stává vždy ta žena, která dítě porodila. V případě surogace je tedy pro změnu matky nutné dítě po jeho narození osvojit. Muž může být sice (v případě nevdané surogátní matky) otcem přímo, ale stejně jako v případě matky pouze jeden. Ačkoliv i surogaci vyhledávaly v ČR původně ze zdravotních důvodů jen heterosexuální páry, v současnosti se o ni stále více zajímají i gay páry společně s tím, jak narůstá počet mezinárodních surogací (Honzová et al. 2020). Studie Nešporové (2021) zároveň zaznamenává i rodičovství gayů skrze surogaci v ČR, o které jsou však páry ochotny mluvit méně než ty, které využily surogace v těch zemích na západ od našich hranic, které mají pro surogaci speciální legislativu.

Společenská akceptace homoparentálních rodin je v ČR také nízká. Méně než dvě třetiny Čechů souhlasí s možností gayů a leseb přiosvojit si dítě partnera/partnerky a méně než polovina s tím, aby mohly páry stejného pohlaví uzavírat manželství a adoptovat děti z ústavní péče (Spurný 2019). Přesto se LGBTQ hnutí daří společenskou diskusi o homoparentálním rodičovství otevírat.

A přibývá i vědeckých studií, které homoparentální rodiny a rodičovské plány gayů a leseb zkoumají (např. Maříková a Vohlídalová 2019; Kadlecová a Kutálková 2020; Nešporová 2021). Podobně jako v zahraničí z nich vyplývá, že jsou rodičovské plány gayů a leseb ve srovnání s muži a ženami s heterosexuálními identitami nižší, k čemuž přispívají i legislativní bariéry a homofobie ve společnosti (např. Riskind a Patterson 2010; Baiocco a Laghi 2013; Costa a Bidell 2017). Zároveň se však stávají coming out i vyjádření rodičovských tužeb pro gaye a lesby snazšími než dříve (např. Dempsey 2010; Murphy 2013; v ČR např. Hašková a Sloboda 2018; Nešporová 2021; Sloboda 2021).

Dlouhodobě se v ČR gayové a lesby stávali rodiči skrze partnerství muže a ženy a později přijímali rodičovské role (ale bez právního zakotvení) i tehdy, když žili s partnery/partnerkami těch, kteří pečovali o své děti z předchozích vztahů (Sokolová 2009; Polášková 2009; Kadlecová a Kutálková 2020). Ačkoliv dnes již mohou gayové a lesby žádat o individuální adopci a pěstounskou péči, jejich partner/partnerka v ČR stále nemá právo na následné přiosvojení takového dítěte. Některé páry gayů se stávají rodiči také prostřednictvím surogace nebo sdíleného rodičovství (například mezi lesbickým a gay párem). Tyto cesty však nemají v českém právu oporu. V lesbických párech se stávají biologickými, a tedy i právně uznanými matkami (ale vždy jen různých dětí) obě ženy, pokud obě porodí alespoň jedno ze společně vychovávaných dětí. Jindy se biologickou matkou stává jen jedna z nich a druhá přijímá roli sociální matky (z hlediska práva však rozpoznána jako matka není), a to v závislosti na jejich věku, zdravotním stavu, dalších podmínkách a životních orientacích (Kadlecová a Kutálková 2020; Nešporová 2021). Pokud lesby k biologickému mateřství směřují, musí zpravidla vyřešit, kdo bude dárcem spermatu, jaká bude jeho role v životě dítěte a zda zvolí domácí oplodnění nebo kliniku asistované reprodukce. Na klinice je nutný podpis ženy i muže (fiktivního partnera). Neznamená to však, že ho musí žena uvést jako otce do rodného listu dítěte (Kadlecová a Kutálková 2020). V důsledku mezinárodních nerovností v možných cestách k rodičovství gayů a leseb dochází také k rozšiřování reprodukční turistiky u těchto skupin (např. Murphy 2013; Mamo 2018). Ta má svůj socioekonomický rozměr,

jelikož je dostupná jen pro osoby s dostatečným finančním zabezpečením i jazykovou vybaveností. Někdy má podobu cesty k získání dítěte, jindy homoparentální rodiny do země méně homofobních trvale emigrují.

Tímto článkem na poznatky předchozích studií navazujeme kvalitativní analýzou rodičovských plánů a strategií cest k rodičovství gayů a leseb v Česku se dvěma cíli. Osvětlit některé z důležitých okolností, které snižují rodičovské plány gayů a leseb, a prohloubit porozumění jejich strategiím cest k rodičovství v podmínkách, které jejich cesty k rodičovství významně omezují. Zkoumáním vztahů mezi okolnostmi snižujícími rodičovské plány gayů a leseb a jejich strategiemi cest k rodičovství analýza prohlubuje porozumění formování homoparentálních rodin a rodičovských plánů gayů a leseb v Česku.

Data a metoda

Analýza vychází z polostrukturovaných rozhovorů, které byly vedeny s 29 ženami a 23 muži ve věku 25–47 let v letech 2018–2020. Všichni muži se identifikovali jako gayové a devět z nich vychovávalo děti. Mezi ženami se jich 22 identifikovalo jako lesby, čtyři deklarovaly bisexuální identitu, dvě fluidní identitu a jedna zdůrazňovala asexuální povahu svých intimních vztahů. Třináct žen vychovávalo dítě nebo bylo těhotných. Dotazovaní žili v lokalitách od malých vesnic po Prahu a dosahovali vzdělání od vyučení po vysokou školu.

Rozhovory probíhaly zpravidla 90 minut v soukromí na místech, která vybrali dotazovaní. Při rekrutaci byly využity sociální sítě. Ve čtyřech případech se rozhovoru účastnili oba partneři/partnerky najednou. Dotazovaní byli seznámeni s účelem sběru dat, procesem jejich anonymizace a se skutečností, že mohou svůj souhlas s účastí na výzkumu odvolat. Rozhovory byly nahrávány, doslovně přepsány a anonymizovány. Všechna v článku uvedená jména dotazovaných jsou tedy vymyšlená.

Rozhovory začínaly otázkou, jaké má dotazovaný/dotazovaná rodičovské plány, případně zda již nějaké dítě má či vychovává. Poté jsme dotazovaným kladli otázky, které je vedly k vysvětlování toho, proč dítě/děti do budoucna ne/plánují a jakou cestu k rodičovství chtějí případně zvolit, nebo toho, jak a proč zvolili právě ty cesty, které je dovedly k rodičovství. Nakonec jsme se doptávali na kontext rodičovských tužeb, plánů a strategií dotazovaných v rámci několika okruhů: dospívání, formování neheterosexuální identity a coming out; partnerské a pracovní trajektorie; hodnota, překážky a právní aspekty rodičovství; názory na různé cesty k rodičovství; rodičovská praxe; diskriminace kvůli neheterosexuální orientaci; sítě podpory a zapojení se do LGBTQ hnutí.

Analýza probíhala v softwaru ATLAS.ti a vycházela z induktivního vytváření kategorií. V prvním kroku jsme rozhovory kódovali a seskupovali části rozhovorů na základě podobnosti a vazeb mezi nimi. Následně jsme identifikovali a porovnávali odlišné cesty k rodičovství (zvažované i realizované). První krok tedy zahrnoval tematickou analýzu napříč rozhovory. Následně byly texty analyzovány jako biografická vyprávění o zvažovaných či realizovaných cestách k rodičovství. Nakonec se analýza zaměřila na zdůvodňování a souvislosti zvolených či preferovaných cest k rodičovství gayů a leseb. V tomto kroku byla propojena analýza jednotlivých vyprávění a systém identifikovaných kategorií do jednoho interpretačního rámce, což umožnilo formulovat kolektivní analytické příběhy

(Charmaz 2006) plánování rodičovství či bezdětnosti tak, jak jsou prezentovány v tomto článku.

V souladu s Hallberg (2006) bylo cílem analýzy prostřednictvím interpretace dat porozumět studovanému sociálnímu procesu či fenoménu (směřování k rodičovství či bezdětnosti) skrze interpretaci dat prezentovanou formou „kolektivních analytických příběhů“, které zahrnují kategorie, podmínky, konceptuální vztahy a důsledky zkoumaného procesu či fenoménu. Tyto kolektivní analytické příběhy (Charmaz 2006) mají v naší analýze podobu několika různých procesů směřování k rodičovství či bezdětnosti a vyplývají ze srovnávání výpovědí dotazovaných a hlavních analytických kategorií, které umožňují zachytit obecnější vzorce jednání. Konkrétně zahrnují příběhy směřování k trvalé bezdětnosti, plánování adopce (či pěstounské péče), plánování biologického dítěte, plánování sdíleného rodičovství a příběhy péče o děti z předchozích vztahů. Na příkladech těchto „kolektivních analytických příběhů“ ukážeme, jak gayové a lesby zdůvodňují své (ne)rodičovské plány a strategie cest k rodičovství a jak se do nich promítají skrze diskurzy heteronormativity, biologizace a genderovanosti rodičovství normy reprodukce.

Směřování k trvalé bezdětnosti

Podle statistických šetření plánuje rodičovství a považuje rodičovství za důležitou součást života větší podíl mužů a žen, kteří se identifikují jako heterosexuální, v porovnání s lesbami a gay muži (např. Riskind a Patterson 2010; Costa a Bidel 2017; v ČR Maříková a Vohlídalová 2019, 2022). Zároveň tato šetření ukazují na častější absenci rodičovských plánů mezi gay muži v porovnání s lesbami (ibid.). Předložený kvalitativní výzkum přibližuje některé z důležitých okolností, které přispívají k jejich nižším rodičovským plánům. Pozornost je věnována těm okolnostem, které jsou pro gaye a lesby specifické a zasahují nad rámec praktických složitostí cest k dítěti, které gayové a lesby využívají (adopce, dárcé spermatu, surogace apod.). Osvětlení těchto okolností přispívá ke kontextualizovanému porozumění častějšímu odmítání rodičovství či odkládání rozhodnutí o tom, kdy a zda o rodičovství usilovat, mezi gay muži a lesbami.

Já si myslím, že nemůžu být rodič kvůli své orientaci (...) Bylo by to i proti přírodě, být rodičem, když jsem takový, jaký jsem. (Juraj, gay, bez partnera)

Výše uvedená citace ilustruje, že i v současnosti někteří gayové odmítají rodičovství skrze biologizující diskurz přírody a od ní odvozené „přirozenosti“, ve kterém je homosexualita hlavním argumentem pro trvalou bezdětnost. Heteronormativní diskurz přírody vstupuje do úvah o rodičovství ve smyslu privilegování heterosexuality nad homosexualitou skrze zvýznamňování vazeb mezi rodičovstvím a plozením a skrze duální konstrukci mužství a ženství, která pojímá muže a ženy jako dvě nezastupitelné poloviny „přirozeného“ celku. V jeho rámci může být i schopnost správného výkonu rodičovských rolí biologizována skrze konstruování a zvýznamňování spojení mezi rodičovstvím, plozením, přírodou a „přirozeností“.

Vedle heteronormativního diskurzu analýza identifikovala také vliv genderovaného pojetí rodičovství na nižší rodičovské plány gayů. Feminita a ženské tělo jsou diskurzivně spjata s mateřstvím silněji než maskulinita a mužské tělo s otcovstvím (Maříková 2021). To

se manifestuje v podobě diskurzu mateřského instinktu a biologických hodin, jejichž tikání je spojováno zejména s těly žen, a diskurzu péče, který je spojován s feminitou (Hašková 2009).

Ženy vnímáme hodně stereotypně. Jsou to takové ty pečující bytosti. Takže když jsou dvě pečující bytosti, co se může pokazit? Kdežto u dvou mužů je (...) někde vzadu ta otázka, jestli se dokážeme stát těmi pečujícími lidmi. (Boris, gay, žije s partnerem)

Nevím, jak by se měl muž nebo dva muži starat o dítě. Ve filmech a pohádkách je to matka, která se stará a je tou pečující osobou (...) A druhá věc je okolí, to by se asi dívalo jinak na ty dva pečující muže. (Kamil, gay, žije s partnerem)

Kamil a Boris genderovanost rodičovství vyjadřují odkazem na kulturní představu, ve které jsou pečujícími osobami vždy ženy (nikoliv muži). V ženských (nikoliv mužských) tělech se očekává dispozice k péči. Toto genderované pojetí rodičovství, které je společně s heteronormativitou přítomné v dominantním společenském diskurzu, je další bariérou rodičovství pro gaye.

V porovnání s gay muži vnímají své cesty k rodičovství jako snadnější i lesby. A to i z hlediska společenského přijetí. Společně s gay muži ale zvýznamňují jiné bariéry rodičovství. Ty neimplikují odmítání rodičovství, ale odkazují k odkládání rozhodnutí o tom, kdy a zda o rodičovství usilovat.

Ten heterosexuální pár (...) tam stačí, že se rozhodnou mít dítě (...) Tak tady (...) bohužel se může stát, že si to pořad rozmýšlí. (Luisa, lesba, žije s partnerkou)

Hodně lidí v heterovztazích taky mají pocit, že si nemůžou dovolit dítě mít, nebo jejich vztah na to není připraven (...) ale nám se to jenom tak nestane, tak je člověk mnohem víc nucen nad tím uvažovat a podnikat racionální kroky (...) moji cestu k rodičovství ovlivňuje taky pocit, že člověk musí být úplně dokonalý rodič (...) to je další věc, která přichází do hry ve chvíli, kdy je to dítě racionálním rozhodnutím. (Boris, gay, žije s partnerem)

Odkládání rodičovství není neobvyklé ani mezi heterosexuální populací. Cesty gayů a leseb k rodičovství jsou ale zpravidla komplikovanější, delší a vyjednávané ve větším počtu lidí nad rámec dvojice partnerů. Do vyjednávání a příprav totiž vstupují i instituce v procesu adopce, dárce genetického materiálu, náhradní matka a podobně. Tím se stávají tyto cesty vysoce plánované, multilaterálně vyjednávané, a vytvářejí tak i větší prostor pro dlouhodobé odkládání rodičovství. Je totiž potřeba překonat více překážek a sladit více zájmů než v případě neasistovaného početí dítěte v heterosexuálním páru.

Statistická šetření rodičovských plánů ukazují, že mezi hlavní okolnosti ovlivňující tyto plány patří partnerské trajektorie. Dlouhodobá absence partnerství je významným prediktorem bezdětnosti, jelikož dítě si lidé plánují pořídít zpravidla v partnerství (např. Kreyenfeld a Konietzka 2017). A to platí i v případě gayů a leseb, jak vyplývá i z našich dat.

Na dítě je potřeba nějaká jistota, to člověk musí mít s tím druhým, si neumím představit, že bych měl to dítě sám. (Tomáš, gay, žije s partnerem)

Nechtěla jsem být na to sama. Chtěla jsem mít vedle sebe někoho, s kým bych to tak chtěla, s kým bych to sdílela. (Zuzana, lesba, těhotná, žije s partnerkou)

Z právního hlediska ale v Česku stejnopohlavní partneři/partnerky být rodiči stejnému dítěti nemohou, i když vůči němu v rodičovské roli v praxi vystupují (Burešová 2020). Legislativní neukotvenost homoparentálních rodin je spojována s hrozbou nedobrovolného přerušení vazby mezi dítětem a tím z partnerů/partnerek, který není dítěti z hlediska práva rodičem. Tuto zkušenost ilustruje Hanka, která přišla po rozchodu s lesbickou partnerkou o styk s biologickými dětmi partnerky.

Když tady ta žena se rozhodla mě opustit (...) já jsem se cítila, že ty děti mně ta žena prostě odebírá. Já jsem se na ně nafižovala. A najednou nebyly! (...) pak jsem si říkala, když ženskou, tak bez dětí. (Hanka, lesba, žije s partnerkou)

Legislativní neukotvenost je spojována také s obavami z praktického fungování sociálního rodiče při zastupování dítěte například u lékaře, ve škole či na úřadech. Fakt, že nejsou homoparentální rodiny právně rozpoznány, znamená, že je v takové rodině z hlediska práva rodičem každému z dětí maximálně jeden ze stejnopohlavních rodičů. Z rozhovorů pak vyplývá, že je právní neukotvenost homoparentálních rodin další z důležitých okolností snižujících rodičovské plány gayů a leseb.

Tohle je obrovský problém u gay a lesbických párů, že může být osvojitelem nebo rodičem pouze jeden z nich. To znamená, že je to dítě osekáno o půlku svých práv (...) dědění, ale i zastupování toho dítěte. I když jsou tam plné moci, tak rodič je vždycky rodič, nebo osvojitel, to je taky rodič. Ale to právo těmi plnými mocemi nejde stoprocentně nahradit. (Kamil, gay, žije s partnerem)

Heteronormativní a biologizující diskurz rodičovství, právní neukotvenost homoparentálních rodin, a i v jejím důsledku prodloužené, multilaterální vyjednávání cest k rodičovství gayů a leseb tedy přispívají k jejich nižším rodičovským plánům. A genderovaný diskurz rodičovství působí ještě více proti rodičovským plánům gayů.

Plánování adopce (a pěstounské péče)

Ačkoliv řada gayů o rodičovství neuvažuje, z rozhovorů vyplývá, že pokud se rodiči stát chtějí, bývá pro ně adopce první z cest, o které uvažují. Ti, kteří pak o adopci i reálně usilují nebo již dítě adoptovali, se zpravidla vymezují proti cestám k biologickému rodičovství gayů, zejména surrogaci. Zároveň zdůrazňují, že adopce není jen cestou k dítěti, ale také pomocí již existujícímu dítěti:

Viděl jsem, kolik dětí je v různých zařízeních, o které nikdo nejeví z biologických rodin zájem a nejsou ani umístitelné, tak z toho důvodu jsem říkal, že by bylo hezký nějakému dítěti pomoci (...) bychom tak do roka rádi ještě jedno a říkali jsme si, že bychom v nějaké pozdější budoucnosti možná přijali ještě další (...) pokud by nám to samozřejmě okolnosti dovolily, tak bychom rádi takhle pomohli více dětem. (Leoš, gay, žije s partnerem a svým adoptovaným dítětem)

(Surogace) se mi nelíbí, protože si myslím, že pořád je dost dětí, které potřebují rodinu, a je užitečnější adoptovat dítě, které potřebuje rodinu, než pořizovat další (...) já bych neměl pro-

blém mít rád dítě, které by nebylo (biologicky) moje (...) surogace nemůže mít dobrý vliv jak na to dítě, tak na ty děti v rodině surogátní matky (...) to dítě to musí cítit, že ta matka ho předá. (Kamil, gay, žije s partnerem)

Níže citovaný David by chtěl uzavřít manželství a adoptovat dohromady s partnerem děti nebo si alespoň přisvojit ty děti, které ten druhý adoptuje. Nic z toho není v ČR možné. Surogátní mateřství David zároveň odmítá, zvýznamněním biologické vazby mezi matkou a dítětem, jako „nepřirozený“ způsob plození dětí.

Já bych se chtěl stát rodičem a mám víc typů motivace pro to stát se rodičem. První je určitě to, že nesouhlasím s ústavní péčí (...) rád bych vychovával dítě v domácím prostředí (...) aby se na někoho mohlo spolehnout (...) A druhá motivace je samozřejmě, že si nechci ve své pozici vytvářet dítě (...) nepřirozeným způsobem (...) já jsem přemýšlel o surogátním mateřství (...) ale žena má své potřeby, hormony (...) může pak nastat komplikace v předávání toho dítěte. A já to nechci riskovat, jak z mé strany, tak ze strany mé kamarádky nebo nějaké ženy. (David, gay, žije s partnerem)

Využití stejných diskurzivních rámců altruismu a pomoci na straně jedné a biologie/přírody/přirozenosti na straně druhé je patrné i ve výpovědích gayů, kteří směřují místo k adopci k pěstounství (například kvůli věku), ve kterém je právní vztah pěstouna k dítěti, na rozdíl od adoptivního rodiče, pouze dočasný a nezahrnuje roli zákonného zástupce dítěte.

Dotazované lesby na rozdíl od gayů preferovaly v reprodukčním věku zpravidla vlastní biologické dítě. Zatímco výše citovaní gayové nechtěli svou touhou po dítěti narušovat zvýznamňovanou vazbu mezi dítětem a ženou, která dítě porodila, lesby v rámci obdobného biologizujícího a genderovaného diskurzu rodičovství zpravidla o tuto vazbu přijít nechtěly. Podobně jako pro heterosexuální bezdětné ženy bez partnera (Hašková 2009) byla proto adopce i pro velkou část dotazovaných leseb zpravidla až variantou pozdního věku, kdyby se jim dříve biologického dítěte dosáhnout nepodařilo.

By bylo fajn, kdybych si vyzkoušela porod a tak (...) adopce bude pro mne téma tak za deset let. (Amálka, lesba, bez partnerky)

Dotazovány byly ale i lesby, které po biologických aspektech mateřství netoužily. Pokud rodičovství zvažovaly, adopce či pěstounství mohly být jednou z jimi zvažovaných cest k dítěti, zpravidla však vedle varianty vychovávání biologického dítěte lesbické partnerky, nebo dokonce až po ní.

By bylo hezký se o někoho starat, spíš než se snažit o umělé oplodnění, protože (...) je to náročný proces pro tělo (...) spousta lidí chce mít dítě geneticky, což pro mě faktor není. (Dora, lesba, bez partnerky)

Výše citovaná Dora se vždy viděla pouze v roli sociální, nikoliv biologické matky, jelikož po těhotenství a předávání genů nikdy netoužila. Pečovat o dítě a vychovávat ho by ale chtěla a předpokládá, že si dříve či později najde partnerku s dítětem a bude společně s ní pečovat o její dítě. Adopci považuje za lepší cestu k dítěti než umělé oplodnění, které spojuje se zátěží pro tělo. Na rozdíl od dotazovaných gayů však pro ni, stejně jako pro výše citovanou Amálku, zůstává adopce až „záložní“ cestou k dítěti vhodnou v pozdějším věku poté, co by se preferovaná cesta k dítěti začala jevit nereálně. V případě Amálky a Dory tak nelze hovořit

o tom, že by adopci plánovaly; je pro ně jen jednou z přijatelných cest. A podobný vztah k adopci (či osvojení) měli také ty a ti, kteří by sice péči o dítě uvítali, z nejrůznějších důvodů však nechťejí malé děti.

Já nemusím moc mimina (...) mi přijde užitečnější adoptovat dítě ve věku tři, čtyři, pět a plus (...) které nemá žádnou rodinu a může mu to pomoci, než si pořizovat nové dítě. (Eduard, gay, má stálého partnera, ale žijí odděleně)

Amálka, Dora i Eduard sice náhradní rodinnou péči vidí jako přijatelnou cestu k dítěti, nijak aktivně se ale k rodičovství neposouvají. Adoptce je pro ně záložní (spíše než reálnou) cestou k dítěti, kdyby jejich touha po dítěti sílila a v případě Amálky a Dory jim zároveň nevyšla jiná, preferovaná cesta k dítěti skrze možnou budoucí partnerku. Stejně reálnou se však zdá u všech třech i cesta dlouhodobého odkládání rodičovství a trvalé bezdětnosti.

Plánování biologického dítěte v lesbických a gay párech

Protože jsou cesty k biologickému rodičovství pro lesby přístupnější než pro gaye, směřují k němu spíše lesbické než gay páry. Jejich vyprávění o sílící touze po dětech, plánování rodičovství a směřování k homoparentální rodině s biologickými dětmi odráží „normu párovosti“, která spojuje rodičovství s mileneckým párem a nadřazuje rodičovství partnerské dvojice nad ostatní rodičovské konstelace. Přítomen je i biologizující a genderovaný diskurz biologických hodin a mateřského instinktu, které se dle níže citovaných aktivují, pokud je žena průměrného věku v páru.

Ta ženská, když je jí kolem třicítky, tak začne opravdu cítit, že by chtěla mít dítě. A je jedno, jestli je s ženskou nebo s chlapem (...) bez dětí není ta rodina úplná. (Vlasta, lesba, biologická matka, žije s dětmi a s partnerkou, která je také biologickou matkou, v obou případech skrze anonymního dárce)

V souladu s výzkumem Nešporové (2021) z rozhovorů vyplývá, že bývá domácí inseminace pro tyto lesbické páry (v situaci těmto párům oficiálně nepřístupných klinik asistované reprodukce) zpravidla tou první cestou k dítěti, kterou zkouší. Pro ni musejí najít dárce spermatu mezi kamarády nebo anonymního dárce na internetu. Anonymní dárce je nezřídka preferován proto, aby do budoucna nezasahoval lesbické rodině do života. Není však možné ověřit jeho zdravotní stav ani rodinnou anamnézu.

My jsme se nechťely o to dítě s někým dělit. Protože už tak je to pro něj netypická situace a ještě, aby pak žilo v nějaký střídavý péči. My máme kamarády gaye (...) a ty taky toužili po dítěti, ale tohle my jsme nechťely. My chťely to dítě vychovávat a dát mu tu rodinu jenom my. (Vlasta, lesba, biologická matka, žije s dětmi a s partnerkou, která je také biologickou matkou, v obou případech skrze anonymního dárce)

Aby měl nulovej zájem anebo to byl někdo anonymní (...) Mám jeden gay pár (...) ty jsem neoslovila, mám obavu z toho, že by tím, že vlastní dítě nemaj, že by si to naše moc nárokovali (...) přišlo by mi to jako zmatek pro to dítě. Že nejenom že má dvě mámy, tak má ještě dva táty. (Laura, lesba, žije s partnerkou a jejím biologickým dítětem z předchozího vztahu)

Výše uvedené citace ukazují, že lesbické páry nezřídka samovolně kontrastují svůj ideál homoparentální párové rodiny s biologickými dětmi se sdíleným rodičovstvím, kdy je dítě vychováno částečně v rodině lesbických partnerek a částečně v rodině biologického otce dítěte. Jejich argument proti sdílenému rodičovství vychází z normy párovosti. Zatímco jeden rodič podle ní nemá na výchovu dětí zpravidla dost času, peněz ani sil, více než dva vzájemně si blízcí rodiče žijící v jedné domácnosti jsou podle ní pro dítě již matoucí. Argumenty Laury i Vlasty lze chápat také v kontextu heteronormativity, ve které jsou všechny typy rodičovství srovnávány s ideálně-typickou představou nukleární rodiny s biologickými dětmi.

Ideální cestou k rodičovství by bylo pro tyto lesbické páry početí dítěte na klinice asistované reprodukce s anonymním dárcem, které by zajistilo jak anonymitu dárce, tak větší bezpečnost pro ženu i dítě. V Česku však musí lesbický pár za účelem asistované reprodukce na klinice najít muže, který přijme roli fiktivního partnera budoucí biologické matky dítěte.

Někdy se lesbický pár rozhodne pro dárce spermatu neanonymního, z řad kamarádů a známých. Gayové jsou jako dárci někdy preferováni s tím, že situaci lesbického páru rozumí, jelikož sami mají obtíže na cestě k rodičovství. Jindy je však stejný důvod argumentem proti tomu, aby se stali dárci, když se lesbický pár obává, že právě proto se bude chtít gay dárce podílet i na výchově dítěte, což by narušovalo jejich ideál párového rodičovství.

Heterosexuální kamarádi mohou být jako dárci preferováni z důvodu, že se u nich očekává, že nebudou do výchovy dítěte zasahovat, jelikož se soustředí na výchovu dětí v rodině, kterou (v budoucnu) založí s vlastní partnerkou. Na druhou stranu jsou také spojováni s problémy v podobě nesouhlasu s dárcovstvím ze strany jejich aktuálních či budoucích partnerek.

Každá porodíme jedno dítě (...) u těch heterosexuálů si myslím, že by to byl někdo, kdo by teď aktuálně neměl partnerku, a pak bychom za pár let chtěly druhé dítě a on už by měl partnerku a ta by to nemusela úplně zkousnout, což chápu (...) A u těch gayů si myslím, že to tolik roli nehraje. (Luba, lesba, žije s partnerkou)

V souladu s předchozími kvalitativními studiemi (např. Polášková 2009; Nedbálková 2011; Kutálková 2015; Nešporová 2021) i z našeho výzkumu plyne, že lesbické páry směřující k biologickému rodičovství hledají zejména dárce, nikoliv otce, který se bude chtít na péči o dítě podílet. Úplnou anonymitu dárce ale nechtějí, považují-li pro dítě znalost obou biologických rodičů za důležitou nebo se obávají negativní genetické zátěže, kterou by mohl pro dítě představovat zcela anonymní dárce.

Určitě bysme nechtěly využít služeb někoho neznámého, protože člověk neví, když toho člověka nezná, jaké tam jsou ty geny. (Anežka, lesba, žije s partnerkou a svým biologickým dítětem z předchozího heterosexuálního vztahu, které je ve střídavé péči)

My jsme se snažily být praktický, znát chorobopis toho dárce (...) aby to byl někdo, s kým si můžem sednout a říct (...) jaký tam jsou problémy zdravotní (...) dítě by vždycky mělo vědět, kdo je ten táta, ale aktivně vychovávat ho budeme my s partnerkou. (Radka, lesba, žije s partnerkou, těhotná skrze domácí inseminaci s pomocí gay kamaráda žijícího v zahraničí, který je dárcem)

Rozhodně by neměl hrát otcovskou roli (...) ale je dobré, že to dítě ví přesně, kdo ten otec je (...) já jsem odchovaná různou pop kulturou a tam je to hrozně časté téma, dítě, které nezná otce (...) často tam dojde až už k opravdovému nebo uměle vytvořenému traumatu a dilematu, neví, kdo to

je, a hledá ho. Já si myslím, že je zdravé, aby vědělo, je to tenhle člověk (...) ale rodina jsme my dvě. (Luisa, lesba, žije s partnerkou)

Ideál párové homoparentální rodiny s biologickými dětmi, ke kterému výše citované lesbické páry směřují, by mohl být maximálně naplněn cestami, které níže popisují Anežka nebo Luisa.

Úplně ideální by bylo, ale to samozřejmě u nás asi technicky nejde, kdyby to šlo tak, že mně by odebrali vajíčko, to by oplodnili spermatem od toho (známého) dárcce (...) a vložili by to partnerce do těla a ona odnosila to i moje dítě. (Anežka, lesba, žije s partnerkou a svým biologickým dítětem z předchozího heterosexuálního vztahu, které je ve střídavé péči)

Mně připadá ideální (...) že ta jedna nosí dítě té druhé. (Luisa, lesba, žije s partnerkou)

Výše popsaným způsobem by mohly mít obě lesbické partnerky biologickou vazbu k narozenému dítěti. Jedna skrze vajíčko a druhá skrze těhotenství a porod. Jednak by tím byla podle Luisy zažehnána obava sociálních matek, že je v případě rozchodu biologická matka od dítěte oddělí. A jednak by tím byla podle ní zažehnána obava lesbických párů (odrážející dominantní biologizující diskurz mateřství), že bude každá z matek preferovat to dítě, ke kterému má exkluzivní biologickou vazbu.

Vzhledem k tomu, že tuto možnost v ČR realizovat nelze, využívaly lesbické páry k posílení biologických a sociálních vazeb v rodině jiné strategie. Jednak strategii přijetí stejného příjmení pro všechny členy homoparentální rodiny a jednak vytvoření biologické vazby mezi dětmi s různými biologickými matkami skrze stejného dárcce spermatu. A jak uvidíme dále, stejné strategie využívaly i gay páry, které vychovávaly své biologické děti v párové homoparentální rodině.

K tomu, že se v lesbických párech usilujících o rodičovství snaží stát biologickou matkou zpravidla obě ženy, přispívají tedy jak všudypřítomný biologizující diskurz mateřství, tak právní nejistota s ohledem na práva a povinnosti sociálních matek k vychovávaným dětem.

Pro gay páry je cesta k párové homoparentální rodině s biologickými dětmi, i s ohledem na biologické danosti, složitější. A i finančně je pro mnohé nedostupná. Dotazovaní gayové z párových homoparentálních rodin s biologickými dětmi, kteří děti získali skrze surogaci v USA, hovořili o tom, že si po dlouhé období svého života z důvodu své sexuální identity nepřipouštěli, že by se mohli stát rodiči. V rámci dlouhodobých partnerských vztahů pak začali přemýšlet nejdříve o adopci. Surogace tedy nebyla ani v jednom případě tou první cestou k rodičovství, kterou by zvažovali. Všechny tyto rodiny se zároveň kromě stálého partnerského soužití vyznačovaly dostatečným finančním zázemím a komunikační připraveností pro zahraniční surogaci. I když vznikají homoparentální rodiny gayů s biologickými dětmi i skrze surogaci v ČR nebo na východ od našich hranic, jak uvádí Nešporová (2021), ochota těchto párů své zkušenosti sdílet je nízká a v našem výzkumném vzorku jsme gaye, kteří by tyto cesty k rodičovství prožili nebo k nim směřovali, neměli.

Já jsem si nedovedl představit, jak bysme to udělali (...) registrované páry nemohly adoptovat (...) sdílené rodičovství jsme nezvažovali (...) viděl jsem, jak hnusný na sebe lidi můžou být kvůli boji o dítě (...) Pak jsme potkali kluky (gay pár s biologickými dětmi skrze surogaci v USA), takže

to začalo dostávat konkrétní obrysy (...) Byli bysme my dva ti rodiče, nemuseli bysme to sdílet s někým dalším (...) je to podle zákona, kterej v tom státě platí. (Dalibor, gay, žije s dětmi a partnerem, on i jeho partner jsou biologickými otci dětí skrze stejnou surogátní matku z USA)

Pro výše citovaného Dalibora a jeho partnera se cesta k biologickému rodičovství otevřela poté, co se seznámili s jiným párem gayů, kteří měli již se surogací v USA zkušenost. Již dříve uvažovali o adopci dítěte, ale v té době byli v ČR registrovaní partneři i z individuální adopce vyloučeni. Po dvou letech, kdy čerpali zkušenosti od druhého rodičovského páru gayů, soustředili se na vydělání peněz a vybudování zázemí pro rodinu, se i oni obrátili na agenturu v USA, která zprostředkovává surogaci. A následně se oba stali skrze stejnou surogátní matku biologickými rodiči. Vzhledem k právnímu systému v ČR pak zapsali do rodných listů dětí jednak jejich biologického otce a jednak jejich surogátní matku.

My jsme začali u těch možností, který nám přišly nejjednodušší nebo nejlepší, třeba i ta adopce (...) to nebylo, že bychom museli mít biologicky vlastní dítě, ale potom, když jsme se dostali do těch diskusí ohledně toho, jak je to složitý nebo jak dlouho to trvá, tak (...) jsem začal o tom přemýšlet s těma holkama (lesbickým párem, se kterým se domlouval na sdíleném rodičovství). Ale zjistil jsem, že ony by mi dělaly problémy, když (...) bychom to dítě chtěli mít doma (...) nebylo to určitě u nás tak, že bychom od prvního dne chtěli biologicky vlastní děti (...) od toho úplně prvního rozhodnutí, kdy jsme si řekli, že chceme mít biologicky vlastní dítě, což bylo teda v momentě, kdy nám ty holky daly kopačky, tak uplynulo ještě dalších asi pět let, než se nám narodilo (první dítě). (Libor, gay, žije s dětmi a partnerem, on i jeho partner jsou biologickými otci dětí skrze stejnou surogátní matku z USA)

Stejně jako Dalibor, tak ani Libor nejdříve o dětech jako gay nepřemýšlel. Teprve ve stálém partnerství začal o rodině uvažovat. Stejně jako Dalibor zvažoval s partnerem nejdřív adopci dítěte, ale přičilo se jim dlouhé posuzování jejich způsobilosti úřady s nejistým výsledkem. Proto se začali domlouvat na sdíleném rodičovství s lesbickým párem. Po roce vyjednávání ale lesbický pár od sdíleného rodičovství odstoupil, dle Libora proto, že se chtěli s partnerem podílet na rodičovství více, než si přál lesbický pár. Teprve pak začal Libor vyhledávat informace o surogaci a domluvil se na podmínkách surogátního mateřství s agenturou v USA. Ačkoliv na rodičovské pak zůstal se všemi dětmi Libor, z právního hlediska je v Česku rodičem pouze svého biologického dítěte. Z právních nároků pečujících rodičů byl v případě biologických dětí partnera vyloučen.

Plánování sdíleného rodičovství

Někteří dotazovaní gayové a lesby ideál párového homoparentálního rodičovství v jedné domácnosti nesdílejí a směřují ke sdílenému rodičovství rodičů, kteří spolu jako partneři nežijí (gay a lesba, lesbický pár a gay, lesbický a gay pár apod.). Preference tohoto modelu rodičovství se opírá o specifické pojetí rodičovství, které je charakterizováno zejména zdroji, které mohou všechny rodičovské postavy v rámci sdíleného rodičovství dítěti poskytnout, ať už se jedná o zdroje finanční, společenské či biologické. Z hlediska finančního zajištění a sítí podpory a pomoci je v tomto pojetí rodičovství větší počet vydělávajících a starajících se rodičů výhodou. Znalost obou biologických rodičů dítěte i jejich angažovanost v péči, přestože netvoří milenecký pár, je v této optice výhodou pro případ zdravotních komplikací

dítěte. Poukazováno je také na více výchovných stylů v rámci sdíleného rodičovství, které mohou být v tomto pojetí považovány také za přínos.

I kdybych měla partnerku, u které bych měla pocit (...) že se mnou chce být navždy, tak určitě bych chtěla (...) otce, který by se podílel (...) finančně, ale i na výchově (...) je lepší, když to dítě má víc rodičů. (Amálka, lesba, žije bez partnerky)

S tou nejlepší kamarádkou jsme se (...) domluvili, že (...) spolu budeme mít dítě (...) ona bude matka (...) případně by ho vychovávala s někým, jestli by si někoho našla. A pak by to dítě mělo má jako otce a případného partnera jako dalšího otce. (Erik, gay, žije bez partnera)

Mám (jméno biologického otce dítěte), který si dceru o víkendů odváží (...) je gay (...) má maminku, která je funkční (...) má partnera (...) je napsaný v rodném listě (...) jsme se domluvili, že bude platit každý měsíc pět tisíc (...) školku platíme napůl (...) když platíme očkování, tak platíme napůl. (Tery, lesba, biologická matka, žije bez partnerky, sdílí rodičovství s biologickým otcem dcery – gayem, který si k sobě bere dceru na víkendy)

Zatímco Amálka, Erik i Tery jsou dlouhodobě single a jejich směřování ke sdílenému rodičovství i jeho realizace tak mohou být ovlivněny i tímto faktem, Apolena a Lydie rodičovství s gay otci svých dětí také sdílejí, i když žijí se svými lesbickými partnerkami.

Apolena vychovává své biologické dítě v rámci sdíleného rodičovství se svojí partnerkou a párem gayů, z nichž jeden je biologickým otcem dítěte. Je pro ni důležité, aby mělo dítě kontakt s oběma biologickými rodiči a ve dvou párech angažovaných rodičů vidí pro dítě optikou zdrojů jen výhody.

Vždycky jsem chtěla, aby tam ten otec byl (...) co když bude potřebovat to dítě ledvinu? Tak musí vědět, od koho si ji má vyžádat. A taky, když se něco stane, tak musí jít někam, kde to zná (...) gayové jsou víc finančně zajištěny a to je věc, která je pro mě docela důležitá, aby to dítě mělo nějakou životní úroveň (...) když se narodila, tak on ji sem chodil koupat a vozit kočárkem (...) v roce u něj začala spát, to bylo ve shodě, to nebylo, že on by si něco vynucoval a já bych nechtěla (...) já chci rodný list se čtyřma rodičema (...) já bych nechtěla, aby (biologický otec dcery) zmizel z jejího rodného listu, takže jediná přijatelná varianta pro nás je, že se tam dopíšíou ty rubriky. Já nechci, aby (jméno lesbické partnerky) byla poznámka pod čarou, já chci, aby byla taky matka. Ona je plnohodnotný rodič (...) vidím, jak nerovná je její pozice. Ona je častěji víc rodič než (jméno biologického otce) a práva nemá vůbec žádný. (Apolena, lesba, žije s partnerkou, dospělým biologickým dítětem z předchozího vztahu a předškolním biologickým dítětem, na jehož výchově participuje kromě ní a její partnerky i biologický otec dítěte – gay, který o dítě s partnerem pravidelně pečuje a rodičovství s lesbickým párem sdílí)

Lydie zase přirovnává jejich rodičovskou situaci k situaci rozvedených manželů, kteří mají dvě domácnosti, ale zůstávají se svými novými partnery dítěti i nadále rodiči. S tím rozdílem, že k dané situaci nedošlo v důsledku rozvodu a hádek, ale vzájemnou dohodou a pomocí.

A teď fungujeme jako rozvedený manželství bez toho rozvodu, bez hádek. (Lydie, lesba, žije s partnerkou, dvěma dospělými dětmi z předchozího vztahu partnerky a vlastním biologickým dítětem, na jehož výchově participuje kromě lesbického páru pravidelně – o víkendech – biologický otec dítěte – gay)

Výrazné neshody ohledně výchovy dětí v rámci sdíleného rodičovství ani Apolena, ani Lydie neuvádějí, i když právě neshody ohledně rodičovství mezi větším počtem lidí a předpokládaný „zmatek pro dítě“ bývají důvodem odmítání sdíleného rodičovství. Jak v případě Apoleny, tak i Lydie však není dítě ve sdíleném rodičovství jejich jediným a v obou případech se zdá, že je na dopředu naplánované dělbě péče o dítě mezi páry shoda: Děti tráví více času s matkami a ani otcové, ani matky o jiné nastavení neusilují.

Péče o děti z předchozích vztahů

Za socialismu vedla cesta gayů a leseb k rodičovství prakticky výhradně přes heterosexuální partnerství (Sokolová 2009, 2021). Se snižující se homofobií ve společnosti se však zdá, že plánované homoparentální rodiny začínají být ve 21. století natolik časté, že podle některých studií začínají převažovat nad případy, kdy si gay nebo lesba přivádí do gay či lesbického partnerství dítě z předchozího vztahu s partnerem/partnerkou opačného pohlaví (Polášková 2009; Sloboda 2016). Náš výzkum je s tímto trendem v souladu. Ačkoliv byli mezi staršími dotazovanými ty a ti, kteří si přivedli do gay či lesbických partnerství děti ze svých předchozích rodin s partnery opačného pohlaví, jako budoucí cestu k rodičovství početí dítěte v párovém soužití muže a ženy neplánoval nikdo z dotazovaných gayů a leseb.

Kryštof a Alžběta, narození v 70. letech minulého století, se stali rodiči v heterosexuálních manželstvích. Dnes žijí s partnery stejného pohlaví. Zatímco Kryštof si svou sexuální orientaci uvědomoval již od puberty, pro Alžbětu bylo důležité pro přijetí lesbické identity setkání se současnou partnerkou. Oba se narodili a dospívali v době, kdy se o neheterosexuálních identitách nemluvalo v českých médiích zpravidla jinak než v souvislosti s nemocemi a kriminalitou. To se změnilo. Jejich malé děti dnes žijí střídavě u nich a v domácnostech jejich bývalé/bývalého manželky/manžela. U starších dětí se situace liší v závislosti na tom, jak přijaly coming out svého rodiče a jeho/její soužití s partnerem/partnerkou stejného pohlaví.

Já jsem o sobě uvažoval, že se mi líbí kluci, všechny sexuální představy šly tím směrem, ale vůbec jsem neuvažoval o tom, že bych žil s mužem (...) po asi osmi letech manželství jsem měl pocit, že už se to nedá vydržet, že se to nedá skloubit, že jediný, co by mě opravdu lákalo, je fyzická blízkost nějakýho chlapa, a zároveň jsem věděl, že mám doma ty děti a že to znamená je zranit (...) potom jsem se strašně zamiloval do jednoho kluka (...) potom jsem z toho vycouval, protože právě jsem měl rodinu a měl jsem děti (...) teď to máme s manželkou domluvený (že jsou děti u mě) jednou za čtrnáct dní pátek, sobota, neděle, plus kdykoliv by chtěly (...) což plně využívají ty velký. (Kryštof, gay, žije s partnerem a jednou za čtrnáct dní s nimi od pátku do neděle bydlí i Kryštofovy čtyři děti /z toho jedny dvojčata/ z předchozího heterosexuálního vztahu)

Já jsem v tom dlouholetém manželském heterovztahu měla pár situací, kdy jsem mohla něco zažít i se ženou. Kdysi jsem tomu nepřikládala takový význam (...) myslela jsem, že budu brát ženu jenom jako úlet (...) když jsem se seznámila s partnerkou (...) to bylo tak silné, že jsem si říkala, že to nesmím nechat utéct (...) když vím (...) co jde prožít se ženou, tak (...) se opravdu přikláním nejvíce k té lesbické sexualitě (...) starší kluk to bral hodně tragicky ten rozvod, tak tu tetu potom už začal vnímat jako rozvracečku našeho vztahu s taťkou (...) dodnes je starší syn v trvalé péči taťky (...) mladší syn, tomu v té době bylo pět let (...) ten přijal všechno tak, jak to je (...) je

ve střídavé péči, týden u mě, týden u táty (...) dneska mu je jedenáct let (...) bývalý manžel se už uklidnil, už to přijal. (Alžběta, lesba, žije s partnerkou a jedno ze svých dvou dětí z předchozího heterosexuálního vztahu má ve střídavé péči s bývalým manželem)

Jak naznačují citace Alžběty i Kryštofa, coming out rodiče v rodinách se závislími dětmi bývá složitý. A to zejména v homofobním prostředí, kdy se ke složitostem rozvodu či odloučení partnerů a vyjednávání nového režimu péče o děti mohou přidat i homofobní reakce zúčastněných či okolí (Kutálková a Skřivánková 2018). Rozpady homoparentálních rodin jsou zatím jen málo prozkoumané. Z analyzovaných rozhovorů se však zdá, že nejisté právní postavení sociálních rodičů v homoparentálních rodinách zůstává pro některé gaye a lesby argumentem pro strategické odmítnutí rodičovství a přispívá v rodičovství plánujících lesbických rodinách k tomu, že k biologickému mateřství směřují obě, nikoliv jen jedna z partnerek. V souladu s předchozími studiemi pak naše rozhovory naznačují, že v současnosti již gayové a lesby v Česku cestu k rodičovství skrze párové soužití muže a ženy většinou neplánují.

Diskuse a závěr

I když musí gayové a lesby v Česku stále ještě překonávat celou řadu legislativních, společenských a ekonomických bariér na cestách k rodičovství, pro řadu z nich už není založení homoparentální rodiny nemyslitelné, jak ukázaly již i předchozí studie z nedávné doby (např. Kadlecová a Kutálková 2020; Turčan et al. 2020; Nešporová 2021). Neznamená to, že by mezi lidmi s neheterosexuálními identitami k tranzicím do rodičovství v rámci partnerství mužů a žen nedocházelo. S rozšiřující se praxí homoparentálních rodin lze ale předpokládat, že budou takové tranzice stále častěji výsledkem fluidity sexuálních identit než zapřením sexuální identity ve prospěch možnosti mít rodinu tak, jak tomu bylo pravidlem mezi gayi a lesbami v dobách socialismu (např. Sokolová 2009, 2021). Takový trend byl zaznamenán i v některých dalších postsocialistických zemích (např. Švab 2007; Mizielińska et al. 2015; Takács 2018; Štambuk et al. 2019) a ČR patří v rámci tohoto regionu k zemím v daném ohledu progresivnějším (např. Nešporová 2021). Zároveň ale platí, že právě v postsocialistických zemích byl v posledních letech zaznamenán naopak i významný nárůst aktivit proti LGBTQ právům (např. Guasti a Buštíková 2000; Graff a Korolczuk 2021).

Ve shodě s kvantitativními studiemi Maříkové a Vohlídalové (2019, 2022) z předložené analýzy rozhovorů vyplývá, že obdobně jako v případě heterosexuálně žijících mužů a žen chtějí i gayové a lesby směřovat k rodičovství zpravidla společně se stálým partnerem/partnerkou, se kterým/ktou chtějí (v souladu s normou párovosti) vytvořit rodičovský pár bez ohledu na to, zda směřují k dětem biologicky vlastním (například skrze umělé oplodnění či surrogaci) nebo třeba adoptovaným. Ve všech případech však platí, že je oba/obě česká právní úprava rodičovství jako rodiče v současnosti neuzná. Heteronormativita se navíc propisuje i do právních definic asistované reprodukce, párové adopce či přisvojení dítěte partnera/partnerky, které jsou v ČR vyhrazeny jen pro páry heterosexuální (Burešová 2020).

Právní vakuum, které obestírá vznik, fungování i rozpad homoparentálních rodin (Burešová 2020), společně s heteronormativním, genderovaným a biologizujícím diskurzem rodičovství, který proniká do výpovědí gayů a leseb či je v nich reflektován, negativně

působí na jejich rodičovské plány. Heteronormativita nadřazuje heterosexuální nad homosexualitu a párovost nad jiné formy intimní vztahovosti a vyhrazuje reprodukci párům mužů a žen skrze konstruování a zvýznamňování vazeb mezi přírodou, „přirozeností“, reprodukcí a duálním pojetím mužství a ženství jako dvou vzájemně komplementárních polovin celku. Předložená analýza rozhovorů ukázala, jak se heteronormativita společně s genderovaným a biologizujícím diskurzem rodičovství, ale i biologickými danostmi následně propisují do ještě nižších rodičovských aspirací gayů v porovnání s lesbami. Tyto nízké rodičovské aspirace gayů na datech výběrového šetření v nedávné době vyčíslila Maříková a Vohlídalová (2019, 2022). Rozhovory s lesbami zase rozkryly, jak se výše uvedené okolnosti společně s právní nejistotou okolo vztahů dětí a sociálních rodičů promítají do jejich preference biologického rodičovství nad nebiologickým, na kterou poukázala již také Nešporová (2021).

Gayové jsou marginalizováni v heteronormativním a genderovaném kontextu rodičovství kvůli jejich homosexualitě a pojetí jako sekundárních pečovateli ve srovnání s ženami (Stacey 2006). Spojení ženství a mateřství je diskurzivně konstruováno jako silnější než mužství a otcovství. A to zejména v regionu postsocialistické Evropy, kde přetrvávají jedny z nejnižších podílů trvale bezdětných žen, nikoliv však mužů (Miettinen et al. 2015).

Biologizující diskurz propojující rodičovství, reprodukci, přírodu a „přirozenost“ prostupuje úvahy o rodičovství gayů i leseb. Zpravidla jen u leseb ale nabývá podoby „mateřského instinktu“ či „biologických hodin“, tedy přírodou daného – „přirozeného“ puzení k biologické reprodukci, které se pak zrcadlí i v jejich (zdůvodňování) směřování spíše k biologickému než nebiologickému mateřství.

Gayové uvažující o rodičovství začínají své úvahy naopak zpravidla u adopce. Adoptivní rodičovství je ale nakonec cestou pouze pro ty, pro které není biologická vazba k dítěti podmínkou rodičovství a jsou ochotni otevřít soukromí svého života a domácnosti institucím posuzujícím vhodnost uchazečů o adopci. V heteronormativním rámci, který je ale zároveň apriori vylučuje z možnosti párové adopce i přisvojení (adoptovaného) dítěte partnerem, se však tato institucionální kontrola domácností a soukromého života může jevit jako apriori vylučující. Ti, kteří adopci nakonec zvolili nebo k ní směřují, zdůrazňují altruistickou dimenzi adoptivního rodičovství v rovině pomoci již narozenému dítěti a zpravidla se i negativně vymezují vůči surogaci. Surogátní cesta k dítěti naopak nebyla první volbou ani pro ty páry gayů, kteří za pomoci zahraničních surogátních matek a agentur nakonec homoparentální rodiny založili.

Lesby se zdají směřovat naopak častěji přímo k biologickému rodičovství v rámci párové lesbické rodiny. Společně vychovávané biologické děti někdy vnímají i jako nezbytnou součást naplnění a „úplnosti“ partnerství i vlastního života, což rezonuje s genderovaným a biologizujícím diskurzem instinktivního puzení k mateřství a s normou párovosti. V tomto pojetí je jeden rodič na dítě málo, ale více ve výchově dítěte angažovaných rodičů s více domácnostmi je zase příliš mnoho. V tomto duchu je tato rodičovská strategie lesbickými páry nezřídka samovolně vymezována proti biologickému rodičovství sdílenému nad rámec lesbického páru, ve kterém nefiguruje muž pouze v roli více či méně známého dárce spermatu, ale i v roli rodiče. Oproti všem ostatním typům homoparentálních rodin navíc nejlépe připomíná ideálně-typickou nukleární rodinu muže a ženy s vlastními biologickými dětmi. Legislativa, která definuje asistovanou reprodukci pouze v termínech řešení neplodnosti

heterosexuálního páru, společně s právní úpravou, která neuznává sociální matky v lesbických rodinách jako zákonné rodiče dítěte, jsou pro lesby důležitými překážkami rodičovství. Hledání dárce spermatu mezi kamarády či na internetu může zvyšovat pocit rizikovitosti (cest k) rodičovství, jak ukazují i některé předchozí studie (např. Kadlecová a Kutálková 2020). Všechny tyto překážky pak přispívají k odkládání rodičovství, strategickému odmítnutí rodičovství i trvalé bezdětnosti.

Mezi lesbami identifikují preferenci biologického rodičovství v rámci párové lesbické rodiny i některé další studie z okolních zemí (např. Mizielińska et al. 2015; Takács 2018). Preference gayů s ohledem na cesty k rodičovství se však mezi studii liší. Z našich rozhovorů vyplývá, že adopce byla pro dotazované gaye zpravidla tou první zvažovanou cestou k rodičovství, zatímco ti, kteří se stali rodiči skrze surogaci, se pro tuto variantu rozhodli až po zvážení, zjišťování informací a zkoušení jiných cest. Kvantitativní šetření z blízkých postsocialistických zemí ukazují ale v daném ohledu na možné rozdíly mezi těmito zeměmi. Zatímco v Polsku identifikovali Mizielińska et al. (2015) mezi gayi preferenci surogace, v Maďarsku zaznamenala Takács (2018) zhruba stejný podíl gayů preferujících adopce a surogace a v Chorvatsku zachytily Štambuk et al. (2019) naopak relativně vysokou preferenci adopcí mezi LGBTQ populací obecně. I když jsou metodologie, a tedy i výsledky těchto výzkumů vzájemně nesrovnatelné, mohou tyto výsledky odrážet i důležité legislativní a sociokulturní odlišnosti, které ovlivňují v těchto zemích cesty k rodičovství.

Předložená kvalitativní analýza rozhovorů s gayi a lesbami nemá ambice ani možnost kvantifikovat. Osvětluje ale některé z okolností, které snižují a formují rodičovské plány gayů a leseb, včetně heteronormativních, biologizujících a genderovaných diskurzů rodičovství, které společně s biologickými danostmi a právní neukotveností homoparentálních rodin a jejich cest k rodičovství limitují rodičovské plány gayů a leseb v Česku. Zatímco norma párovosti a genderovaný biologizující diskurz rodičovství přispívají ke směřování lesbických párů plánujících rodinu s dětmi k párovému rodičovství s biologickým dítětem, v případě gayů mohou působit naopak proti jejich biologickému rodičovství (skrze surogaci nebo sdílené rodičovství) ve prospěch adopce, která je gayi často kontrastována právě k surogaci. Norma párovosti a ideál partnerské rodičovské dvojice s dětmi vystupují v rozhovorech zejména proti sdílenému rodičovství. Preference sdíleného rodičovství bývá zdůvodňována naopak v kontextu rodičovství nahlíženého primárně optikou zdrojů nejrůznějšího charakteru (biologických, finančních, časových i sociálních), které mohou všichni pečující dospělí společně vychovávanému dítěti či dětem poskytnout. Musí však být schopni mezi sebou dlouhodobě vyjednávat rodičovství vně intimního partnerského vztahu, což může být problematické zejména tehdy, není-li mezi nimi trvalá shoda na rozsahu jejich péče, tak jak ukazuje studie Nešporové (2021).

Všechny z analyzovaných cest k rodičovství gayů a leseb jsou výsledkem jejich vyjednávání v podmínkách, které jejich rodičovství aktivně brání a směřují jejich životy k trvalé bezdětnosti. Všechny vyžadují aktivaci nejrůznějších zdrojů podpory, obcházení legislativních bariér a v neposlední řadě strategické plánování a vyjednávání. Zkušenost těchto cest je však již v současnosti mezi lesbami a gay muži v Česku široce sdílena, a to jak neformálně, tak i skrze publikace, které tyto cesty mapují a analyzují.

Literatura

- BAIOCCO, Roberto a Fiorenzo LAGHI. 2013. „Sexual Orientation and the Desires and Intentions to Become Parents.“ *Journal of Family Studies* 19(1): 90–98.
- BUREŠOVÁ, Kateřina. 2020. *Rodičovství a partnerství gayů a leseb v českém právu*. Praha: SOÚ AV ČR.
- CHARMAZ, Katty. 2006. *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide through Qualitative Analysis*. Sage.
- CASTILLO ORTIZ, Pablo José a Iván MEDINA. 2016. „Paths to the Recognition of Homo-parental Adoptive Rights in the EU-27: A QCA Analysis.“ *Contemporary Politics* 22(1): 40–56.
- COSTA, Pedro A. a Markus P. BIDELELL. 2017. „Modern Families: Parenting Desire, Intention, and Experience Among Portuguese Lesbian, Gay, and Bisexual Individuals.“ *Journal of Family Issues* 38(4): 500–521.
- DEMPSEY, Deborah. 2010. „Conceiving and Negotiating Reproductive Relationships: Lesbians and Gay Men Forming Families with Children.“ *Sociology* 44(6): 1145–1162.
- GRAFF, Agnieszka a Elzbieta KOROLCZUK. 2021. *Anti-gender Politics in the Populist Moment*. Routledge.
- GUASTI, Petra a Lenka BUŠTÍKOVÁ. 2020. „In Europe’s Closet: The Rights of Sexual Minorities in the Czech Republic and Slovakia.“ *East European Politics* 36(2): 226–246.
- HALLBERG, Lillemor R-M. 2006. „The ‘Core Category’ of Grounded Theory: Making Constant Comparisons.“ *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being* 1(3): 141–148.
- HAŠKOVÁ, Hana. 2009. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: SLON.
- HAŠKOVÁ, Hana a Zdeněk SLOBODA. 2018. „Negotiating Access to Assisted Reproduction Technologies in a Post-Socialist Heteronormative Context.“ *Journal of International Women’s Studies* 20(1): 53–67.
- HONZOVÁ, Ivana, Anna ZEMANDLOVÁ, Leona PRUDILOVÁ a Lukáš PRUDIL. 2020. „Selected Legal Aspects of Surrogacy.“ *Human Affairs* 30: 38–46.
- KADLECOVÁ Tereza a Petra KUTÁLKOVÁ. 2020. *Ona a ona plánují rodinu aneb jak jít štěstí naproti*. Prague Pride.
- KREYENFELD, Michaela a Dirk KONIETZKA (eds.). 2017. *Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences*. Springer.
- KUTÁLKOVÁ, Petra. 2015. *Duhové rodiny ve stínu státu*. Praha: Prague Pride.
- KUTÁLKOVÁ, Petra a Magdalena SKŘIVÁNKOVÁ. 2018. *Sešívání rodiny. Nový život zevnitř i zvenku*. Praha: PROUD.
- MAMO, Laura. 2018. „Queering Reproduction in Transnational Bio-economies.“ *Reproductive Biomedicine & Society Online* 7: 24–32.
- MAŘÍKOVÁ, Hana. 2021. „Men’s Explanations for Being Childless, a Dynamic Perspective.“ *Sociological Research Online*. Cit. 29. listopadu 2021 (<https://doi.org/10.1177/13607804211040094>).
- MAŘÍKOVÁ, Hana a Marta VOHLÍDALOVÁ. 2019. „Bariéry versus preferované formy rodičovství u neheterosexuálních populace.“ *Fórum sociální politiky* 13(6): 20–26.
- MAŘÍKOVÁ, Hana a Marta VOHLÍDALOVÁ. 2022. „To Be or Not to Be a Parent? Parenting Aspiration of Men with Non-Normative Sexual Identities in Czechia.“ *LGBTQ+ Family: An Interdisciplinary Journal*. Cit. 30. května 2022 (<https://doi.org/10.1080/27703371.2022.2039888>).
- MIETTINEN, Anneli, Anna ROTKIRCH, Ivett SZALMA, Annalisa DONNO a Maria-Letizia TANTURRI. 2015. *Increasing Childlessness in Europe: Time Trends and Country Differences*. Families and Societies Working Paper Series 33. Cit. 17. října 2021 (<http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2015/03/WP33MiettinenEtAl2015.pdf>).
- MIZIELIŃSKA, Joanna, Marta ABRAMOWICZ a Agata STASIŃSKA. 2015. *Families of Choice in Poland. Family Life of Nonheterosexual People*. Warsaw: Institute of Psychology Polish Academy of Sciences.

- MURPHY, Dean A. 2013. „The Desire for Parenthood: Gay Men Choosing to Become Parents Through Surrogacy.“ *Journal of Family Issues* 34(8): 1104–1124.
- NEDBÁLKOVÁ, Kateřina. 2011. *Matky kuráže. Lesbické rodiny v pozdně moderní společnosti*. Praha: SLON.
- NEŠPOROVÁ, Olga. 2021. *Homoparentální rodiny*. Praha: VÚPSV, v.v.i.
- POLÁŠKOVÁ, Eva. 2009. *Plánovaná lesbická rodina. Klíčové aspekty přechodu k rodičovství*. Brno: Masarykova univerzita.
- RISKIND, Rachel G. a Charlotte J. PATTERSON. 2010. „Parenting Intentions and Desires Among Childless Lesbian, Gay, and Heterosexual Individuals.“ *Journal of Family Psychology* 24(1): 78–81.
- SLOBODA, Zdeněk. 2016. Dospívání, rodičovství a (homo)sexualita. Pasparta Publishing.
- SLOBODA, Zdeněk. 2021. „Registrované partnerství a homoparentalita v Česku.“ *Gender a výzkumu/ Gender and Research* 22(2): 139–169.
- SOKOLOVÁ, Věra. 2009. „Otec, otec a dítě: Gay muži a rodičovství.“ *Czech Sociological Review* 45(1): 115–145.
- SOKOLOVÁ, Věra. 2021. *Queer Encounters with Communist Power: Non-heterosexual Lives and the State in Czechoslovakia, 1948–1989*. Praha: Karolinum.
- STACEY, Judith. 2006. „Gay Parenthood and the Decline of Paternity as We Knew It.“ *Sexualities* 9(1): 27–55.
- ŠTAMBUK, Marina, Maja TADIĆ VUJČIĆ, Marina MILKOVIĆ a Antonia MARIČIĆ. 2019. „Pathways to Parenthood Among LGBTIQ People in Croatia: Who Wants to Become a Parent and How?“ *Revija za sociologiju* 49(2): 175–203.
- ŠVAB, Alenka. 2007. „Do They Have a Choice? Reproductive Preferences Among Lesbians and Gays in Slovenia.“ Pp. 217–229 in Roman KUCHAR a Judit TAKÁCS (eds.). *Beyond the Pink Curtain*. Peace Institute.
- SZALMA, Ivett a Judit TAKÁCS. 2015. „Who Remains Childless? Unrealised Fertility Plans in Hungary.“ *Czech Sociological Review* 51(6): 1047–1075.
- SPURNÝ, Martin. 2019. *Postoje veřejnosti k právům homosexuálů – květen 2019*. Cit. 16. října 2021 (<https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni/vztahy-a-zivotni-postoje/4944-postoje-verejnosti-k-pravam-homosexuálu-kveten-2019>).
- TAKÁCS, Judit a Ivett SZALMA. 2011. „Homophobia and Same-sex Partnership Legislation in Europe.“ *Equality Diversity and Inclusion: An International Journal* 30(5): 356–378.
- TAKÁCS, Judit. 2018. „Limiting Queer Reproduction in Hungary.“ *Journal of International Women's Studies* 20(1): 68–80.
- TURČAN, Pavel, Martin PROCHÁZKA, Pavel POKORNÝ, Jana KVINTOVÁ, Martin SIGMUND a Eva SEDLATÁ JURÁŠKOVÁ. 2020. „Desire for Parenthood and Associated Trends in Czech Lesbian Women.“ *Sexual Medicine* 8(4): 650–659.

Autorka

Hana Hašková je vědeckou pracovnicí Sociologického ústavu Akademie věd ČR. Věnuje se výzkumu bezdětnosti, plánování rodičovství a nízké plodnosti. Studuje proměny životních drah, intenzivního rodičovství i kombinování práce a péče. V historické a mezinárodní komparativní perspektivě zkoumá vztahy mezi politikami, diskurzů a praxí péče. ORCID: 0000-0002-3708-5816
Kontakt: hana.haskova@soc.cas.cz